

TARJIMONLIK: NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY MUAMMOLAR

Jalilova Dilbar Mansur qizi

*O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti**Tarjimonlik fakulteti talabasi*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada tarjimonlikning nazariy asoslari, uning lingvistik va madaniy jihatlarini hamda amaliy muammolari tahlil qilinadi. Tarjima jarayonida ekvivalentlik masalasi, madaniy kontekst va tarjimonning shaxsiy kompetensiyasi alohida yoritiladi. Zamonaviy texnologiyalar va mashina tarjimasi vositalarining rivojlanishi tarjimonlik faoliyatiga ko'rsatgan ta'siri ham ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *tarjimonlik, ekvivalentlik, madaniy kontekst, mashina tarjimasi, til kompetensiyasi.*

KIRISH

Tarjimonlik insoniyat tarixida xalqlar, madaniyatlar va ilmiy yutuqlar o'rtasidagi aloqalarni rivojlantirishda eng muhim vositalardan biri sifatida shakllangan. Qadimgi davrlardan buyon turli tillarda yaratilgan adabiy asarlar, diniy matnlar va ilmiy kashfiyotlar aynan tarjimonlik orqali dunyo xalqlariga yetib borgan. Masalan, qadimgi Yunoniston va Rim davrida falsafiy asarlarning arab tiliga tarjimasi Sharq va G'arb o'rtasidagi ilmiy muloqotning asosiy omili bo'lgan. Tarjima tufayli insoniyat madaniy merosining katta qismi avloddan-avlodga yetib kelmoqda.

Bugungi globallashtirish davrida tarjimonlikning ahamiyati yanada ortdi. Xalqaro hamkorlik, diplomatik munosabatlar, ilmiy izlanishlar va biznes aloqalari tobora ko'proq ko'p tili muloqotni talab qilmoqda. Shu sababli, tarjimonlik faqat tilni bilish emas, balki madaniy vositachilik, kontekstni chuqur anglash va mazmunni aniq yetkazish kabi murakkab ko'nikmalarni talab qiladigan kasbga aylandi.

Tarjimonlik nazariyasida ekvivalentlik masalasi markaziy o'rinni egallaydi. Bu jarayonda faqat so'zma-so'z tarjima emas, balki ma'no, uslub va pragmatik jihatlarining uyg'unligi ta'minlanadi. Badiiy tarjimada obrazlilik va uslubiy xususiyatlarni saqlash muhim bo'lsa, ilmiy va texnik tarjimalarda terminologik aniqlik va mantiqiy izchillik birlamchi ahamiyatga ega. Shu bois, har bir matn turi o'ziga xos yondashuvni talab qiladi.

Yana bir muhim jihati- madaniy kontekst. Har bir til nafaqat lingvistik tizim, balki ma'lum bir xalqning dunyoqarashi va qadriyatlarini ifodalaydi. Shu sababli, tarjimon turli xalqlar madaniyatini chuqur tushunishi, maqol va matal, idiomatik birliklar yoki tarixiy ishoralarni mos shaklda ifodalashi zarur. Bu jarayon tarjimonning ijodiy yondashuvi va madaniyatlararo kompetensiyasini talab qiladi.

So'nggi yillarda texnologik rivojlanish ham tarjimonlikka sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Mashina tarjimasi, sun'iy intellekt va kompyuter yordamidagi tarjima vositalari ish

jarayonini soddalashtirdi va tezlashtirdi. Biroq ular inson tafakkuri va ijodkorligini to'liq almashtira olmaydi. Murakkab badiiy matnlar, diplomatik hujjatlar yoki madaniy konnotatsiyalarga boy asarlarni tarjima qilishda tajribali tarjimonning o'rne hanuz beqiyos.

Shuningdek, tarjimonlik etikasi ham dolzarb mavzudur. Tarjimon axborotning ishonchliligini saqlash, muallifning niyatini to'g'ri yetkazish va konfidensiallik qoidalariga rioya qilish kabi tamoyillarga amal qilishi lozim. Bu esa tarjimonning nafaqat til bilimiga, balki mas'uliyat va kasbiy madaniyatga ham ega bo'lishini taqozo etadi.

Umuman olganda, tarjimonlik bugungi kunda madaniyatlararo muloqot, ilmiy taraqqiyot va global integratsiyaning ajralmas qismiga aylangan. Uning nazariy va amaliy asoslarini chuqur o'rganish, yangi texnologiyalarni o'zlashtirish va madaniy kompetensiyani oshirish kelajakda tarjimonlik sohasining yanada rivojlanishiga xizmat qiladi.

Texnik tarjimada ro'yxatdan o'tish va ohang keyinchalik matnning turiga va kontekstiga qarab aniqlanadi, garchi odatda texnik matnlarning ohanglari neytral bo'lsa ham.[1] Tarjimondan ham foydalanish kerak bo'lishi mumkin hujjatlar texnika matnni tarjima qilishda yordamchi materiallar sifatida materiallarni topadi.[2]

Tarjimonning tarjimoni tajribasiga va tabiatiga yoki matniga qarab, tarjimon matndagi qiyinchilik darajasi va qiyinchilik turini, masalan, o'z vaqtida matnni to'g'ri tarjima qila oladimi yoki yo'qligini baholashi kerak bo'lishi mumkin. Ular tushunmaydigan tarjimaning o'ziga xos muammolari.[3] Ko'pincha, tarjimonlarning malakasi bo'lishi mumkin va aniq narsalarni yaxshi bilishi mumkin atamashunoslik va matnlar. Biroq, tarjimon barcha mavzular bo'yicha bilimlarni olmasa, tabiatan o'xshash bo'lishi mumkin bo'lgan boshqa mavzulardan bilimlarni o'tkazish yoki izlanishlar olib borish mumkin.[4] Izlanishlar tarjimonlarga "asosiy printsiplar va texnologiyalarni yaxshi va qat'iy tushunishga" imkon beradi.[5] Tarjimon nafaqat terminologiyani, balki muallif dastlab yozgan uslubni ham tarjima qilinishi kerak hujjatda xuddi shunday effekt yaratish maqsadli til.[4] Ilmiy tadqiqotlar avvalgi predmetlar bilan bir qatorda tarjimonga matn asoslarini tushunishda yordam beradi.[3] Agar tarjimon o'z-o'zidan hal qila olmaydigan terminologik yoki til muammolari bo'lsa, tarjimon tadqiqot olib borishi yoki ma'lum bir soha mutaxassislarini ko'proq tushuntirish va tushuntirishlar uchun chaqirilishi mumkin.[6] Bunga ma'lum texnologik va sanoat sohalaridagi barcha turdagi ishchilar bilan ishlash kiradi muhandislar, menejerlar va boshqalar.[12] Tarjima tarjimon va mutaxassislar o'rtasidagi qat'iy hamkorlikdan ko'ra jamoaviy ishdur.

Tarjimalar vaqt cheklovlari va tarjima tajribalarga qarash, qadamlar orasida oldinga orqaga sakrashlari mumkin. Masalan, ular tarjimon qilish bilan bir vaqtda qayta ko'rib chiqishi mumkin. Tarjimon ham ulardan o'tishi mumkin ma'lumotnomalar va tadqiqot matn turi bilan qanchalik tanish ekanliklariga qarab.[7] Agar ular mijozlar uchun eng yaqin o'yinlarini topishlari kerak bo'lsa, foydalanishlari mumkin tarjima

xotiralari yoki mashina tarjimasi dasturiy ta'minot. Tarjima jarayoni quyidagiga bog'liq qonunlar va axloq qoidalari kodlari ma'lum hududlarda, shuningdek har qanday mintaqalarda tsenzura bu matn natijalariga ta'sir qilishi mumkin.[8]

Qayta ko'rib chiqish tarjimon tajribasiga yoki matnning xususiyatiga bog'liq bo'lishi mumkin. Tarjima agentliklarida revizionerlar tahlil qilish uchun yollanishi mumkin, ammo freelancer o'z ishlarini qayta ko'rib chiqish kerak. Farmasevtik matnda, qonunlarga qarab, qayta ko'rib chiqishni talab qiladi, chunki asl matndagi ma'lumotlar noto'g'ri tarjima qilganda zarar yetkazishi mumkin. Shuningdek, tarjima agentliklari tomonidan qo'llanilishi mumkin bo'lgan ba'zi uslubiy qo'llanmalar bo'lishi mumkin, ularga rioya qilish kerak.

Texnik yozuvning maqsadi, qanday qilib bir narsani qilishni tushuntirishdir. Texnik tarjima shunga o'xshashdir, ammo u qandaydir biron qanday qilib biron bir narsani qanday amalga oshirishini tushuntirishga harakat qiladi.[7]

Texnik tarjima sohasidagi amaliyotchilar ko'pincha mashinaviy tarjima (MT) yoki mashinaning yordami bilan tarjima deb nomlanadi. Ushbu tarjima usuli inson yordamisiz manba tilidan tarjima tiliga tarjimalarni yaratish uchun turli xil kompyuter dasturlaridan foydalanadi. Mashinada tarjima qilishning turli usullari mavjud. Bepul qidiruv tizimlari ko'rinishidagi ko'plab mashina tarjimonlari internetda mavjud. Biroq, texnik aloqa sohasida bir vaqtning o'zida katta miqdordagi matnlarni tarjima qilishga qodir bo'lgan ikkita asosiy mashina tarjimonlari mavjud. Transferga asoslangan va ma'lumotlarga asoslangan mashina tarjimonlari mavjud. Rivojlanish uchun juda qimmat bo'lgan transferga asoslangan mashina tarjimasi tizimlari manba va maqsad tilari uchun grammatika qoidalariga belgilaydigan lingvistlar tomonidan qurilgan. Mashina lingvist tomonidan ishlab chiqilgan qoidalar va ko'rsatmalar doirasida ishlaydi. Tizim uchun qoidalarni ishlab chiqish xususiyati tufayli, bu juda ko'p vaqt talab qilishi mumkin va tilshunos tomonidan tillarning tuzilmalari haqida keng ma'lumot bazasini talab qiladi.[6]

Ma'lumotlarga asoslangan mashinalar tarjimonlari, shuningdek statistikaga asoslangan mashina tarjimonlari deb nomlanadilar, avval katta miqdordagi tarjima qilingan bitlarni yig'ish orqali ishlaydi va statistik tahlildan foydalanib, manba tili va tarjima qilingan til bilan ilgari birlashtirilgan korporatsiyalar bilan moslikni aniqlaydi. Ushbu usul transferga asoslangan mashinaviy tarjimaga qaraganda arzonroq va kam ishlab chiqish vaqtini talab qiladi, ammo yaratilgan tarjima ko'pincha translyatsiyaga asoslangan tarjima bilan bir xil sifatga ega emas.[6] Google orqali taqdim etilayotgan tarjima xizmatlari transferga asoslangan tarjima texnologiyasidan foydalanadi.[7]

Hech bir mashina tarjimasi qurilmasi odam tarjimoni dinamikasini takrorlashi yoki almashtirish imkoniyatiga ega bo'lmasa-da,[8] mashina tarjimasi, albatta, muhim afzalliklarga ega. Darhaqiqat, texnik tarjima sohasida mashinaviy tarjimaning amaliy qo'llanilishi va natijalari juda ko'p. Mashina tarjimasi inson tarjimasiga nisbatan katta

iqtisodiy afzalliklarga ega. Axborot doimiy ravishda o'zgarib turadigan texnik aloqa sohasida, masalan, fond bozori yoki ob-havo bilan bog'liq ish joylarida, odamning tarjimoniga ma'lumotni doimiy ravishda yangilab turish uchun to'lash narxi ancha qimmatga tushar edi. Bundan tashqari, qisqa vaqt ichida katta hajmdagi ma'lumotni tarjima qilishni o'z ichiga olgan vaziyatlar yoki tezkor va tez-tez muloqot qilishni talab qiladigan holatlar mashinada tarjima qilishdan foyda ko'radi. Bunday sharoitda mashina tarjimoni moliyaviy nuqtai nazardan foydali bo'ladi.[10]

Tillarning lingvistik sifatlarini to'g'ri tarjima qilish madaniyati mavzusi va texnik tarjima sohasida o'ziga xos madaniy xususiyatlar qanday o'tkazilishi va yetkazilishi muhim. Aslida madaniy tarkibiy qismlarni o'zaro tushunish texnik tarjimada lingvistik bilimlar singari muhimdir. Bu texnik tarjima bilan ishlashning murakkab xususiyatini ta'kidlaydi. Ikkala madaniyat bir xil maqsadli til bilan ishlayotgan bo'lsa ham, turli madaniyatlar aloqa qanday sodir bo'lishida keskin farqlarni ko'rsatishi mumkin. Rossiyalik hamkasblar bilan ishlaydigan bitta kanadalik texnik tarjimon va maslahatchi Shimoliy Amerika ingliz va global ingliz tillari bilan ishlashdagi qiyinchiliklarni batafsil bayon qildi. Ritorik yozuv strategiyasidagi nomuvofiqliklarga, ohanglarning farqlanishiga, hujjatlarni formatlash masalalariga va muhandislik hisobotlari uchun qarama-qarshi kontseptual maqsadlarga duch kelganda, muallif texnik tarjimada to'g'ri muloqotga to'sqinlik qilishi mumkin bo'lgan madaniy amaliyotlarni lingvistik shakllarning to'g'ridan-to'g'ri doirasidan tashqarida ta'kidlaydi.[9]

Xalqaro texnik aloqa madaniy farqlarni e'tiborsiz qoldirolmaydi, shuning uchun farqlarning tarjimaga qanday ta'sir qilishini ko'rish ushbu soha mutaxassislari uchun juda muhimdir.[10]

Texnologiyalar qulaylik va tezkor aloqani kengaytirishga imkon beradigan davrda, texnik tarjimon madaniyatning odamlar texnologiya bilan o'zaro munosabati va ulardan foydalanishda qanday rol o'ynashi va ushbu madaniy bog'liq tushunchalar aloqa qilingan xabarlariga qanday ta'sir qilishi mumkinligini tushunishi kerak.

Texnologiyalardan foydalanish turli madaniyatlarda qanday farq qilishini namoyish qilib, bitta tadqiqotchi turli madaniyatlararo muloqotda alohida e'tibor talab qiladigan boshqa tilga oid bo'lmagan mavzularga ishora qilib, etnik jihatdan xilma-xil bo'lgan auditoriya uchun hujjatlarni tayyorlashga yaxlit nuqtai nazar bilan murojaat qilgan. Masalan, taqdimotchi o'lchov tizimlari, grafikalar va belgilar turlari va ommaviy axborot vositalarining taqdimot vositalari turlarini hisobga olgan holda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan narsalarni qayd etdi.[11]

Texnik tarjima-bu global dunyoda til, nutq va aloqa mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan vosita. Texnologiyalar osonroq va tezroq aloqa vositalarini yaratib, dunyo global hamjamiyatga aylanish borgan sari turli tillardan bo'lgan odamlar bilan muloqot qilish zarurati ham ortib bormoqda. Bir nechta tillar bilan ishlash o'rniga, ba'zilar ingliz tilini global aloqa uchun asosiy til sifatida ishlatish g'oyasini taklif qilishdi va ingliz tilini lingua franca qilishdi. Biroq, ingliz tili franca sifatida texnik aloqa sohasiga turli xil ta'sir

ko'rsatadi. Ayniqsa, ingliz tilida so'zlashadigan texnik tarjimonlar uchun tarjimada bit tomonlama pozitsiyani egallash tendentsiyasi mavjud. Boshqacha qilib aytganda, texnik tarjimonning maqsadi ingliz tiliga tarjima qilish va ingliz tilidan tarjima qilishdir, bunda ingliz tilidagi xabar asosiy e'tiborda turadi. Ingliz tili global aloqa tili bo'lsa-da, bu aloqa uchun ishlatiladigan yagona tile mas, bu faqat "ingliz tilida muloqot qilish"ning yagona nuqtai nazaridan uzoqlashish muhimligini ko'rsatmoqda. Ingliz tilidan tashqari boshqa tillarda texnik aloqani saqlash kontseptsiyasi ko'p tili spikerlarnig katta hajmiga ega mamlakatlarda alohida ahamiyatga ega. Masalan, tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ingliz tilida so'zlashuv, tilning lingua franca mavqei tufayli, texnik tarjima va aloqa doirasida AQSHdagi mahalliy ispan tilida so'zlashuvchilarga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Va nihoyat, ingliz tilini lingua franca sifatida muhokama qilishda ba'zi tadqiqotchilar "tarjima qilinmaydigan" so'zlarni eslatib o'tish joiz va bu texnik tarjima uchun nimani anglatadi. Bunday so'zlar yoki iboralar bir tildan ikkinchisiga osonlikcha tarjima qilinmaydigan tushunchalardan iborat. So'zni tarjima qilishni talab qiladigan yoki to'g'ridan-to'g'ri mos keladigan so'z yo'qligida yoki manba tilidan muhim madaniy kontseptsiyalar maqsadli so'z orqali to'g'ri yetkazilmaganida, so'z "tarjima qilinmaydigan" hisoblanadi. Bir tadqiqot shuni ko'rsatdiki, tarjima qilinmaydigan so'zlarga duch kelganda, texnik tarjimonlar so'zlarni umuman ishlatishdan qochib qutulish taktikasini qo'lladilar.

XULOSA

Tarjimonlik insoniyat madaniy va ilmiy taraqqiyotining ajralmas qismi sifatida global muloqotni ta'minlashda beqiyos ahamiyatga ega. Qadimgi davrlardan boshlab bugungi kunigacha tarjima xalqlar o'rtasida bilim, tajriba va qadriyatlarni almashishning asosiy vositasi bo'lib kelmoqda. Zamonaviy davrda xalqaro hamkorlik, ilm-fan, biznes va diplomatik sohalarda tarjimonlikka bo'lgan talab yanada ortib bormoqda.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, tarjima jarayonida faqat so'zlarni o'girib berish emas, balki ma'no, uslub, pragmatika va madaniy kontekstni to'liq yetkazish eng muhim vazifa hisoblanadi. Ekvivalentlik nazariyalari, dinamik va kommunikativ yondashuvlar tarjimonning ishini yanada mukammallashtirishga xizmat qiladi. Badiiy asarlar tarjimasida obraz va uslubni saqlash, ilmiy va texnik tarjimalarda esa aniq terminologiyani qo'llash tarjimon mahoratini namoyon etadi.

Texnologiyalar rivoji mashina tarjimasi va sun'iy intellekt asosidagi vositalarni keltirib chiqargan bo'lsa-da, murakkab matnlar va madaniy jihatdan boy asarlar tarjimasida inson tafakkuri va ijodiy yondashuvi hali ham muhim o'rin tutadi. Shu bois tarjimonlar o'z bilim va ko'nikmalarini muntazam yangilab borishlari, lingvistik, madaniy va texnologik kompetensiyalarini rivojlantirishlari zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Birn, Jodi (2006). Texnik tarjima: Texnik hujjatlarni tarjima qilish uchun foydalanish strategiyasi. Dordrecht: Springer. pp.3-4.
2. Byorn, Jodi. Texnik tarjima. Niderlandiya: Springer, 2006-yil.
3. Larson, Mildred L., ed., Tarjima: Nazariya va amaliyot, taranglik va o'zaro bog'liqlik. (Binghamton: American Translators Association Scholarly Monographs, 1991)
4. Tompson. 'Theophilus Presbyter: texnik tarjimada so'z va ma'no.' Amerika O'rta asr akademiyasi 42.2 (1967): 313-339.
5. Finch, C. Texnik tarjimaga yondashuv: Ilmiy kitobxonlar uchun kirish qo'llanmasi. Nyu-York: Pergamon Press, 1969-yil.
6. a b v Kingskott, Jefri. "Translatologiya bo'yicha tadqiqotlar". Perspektivlar 10.4 (2002): 247-255
7. Hallman, Mark I. (1990). "Texnik tarjimini texnik yozuvdan farqlash" Aloqa. 37(3): 244-247. JSTOR 43094879.
8. Xorguelin, Pol A. (1966). "La Traduction Technique". Meta: Tarjimonlar jurnali. 11 (1): 22. doi: 10.7202/003113ar-Erudit orqali.
9. Birn, Jodi (2006). Texnik tarjima: Texnik hujjatlarni tarjima qilish uchun foydalanish strategiyasi. Dordrecht: Springer. pp.6. ISBN 978-1-4020-4653-7.
10. Rustamov, I. (2020). PREPOSITIONS IN ENGLISH AND THEIR TRANSLATION INTO UZBEK. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(96). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/7670.
11. Rustamov, I. (2020). Different Permanent Associations That Express Public Life In English And The Problems Of Translating Them Into Uzbek Language. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(96). извлечено от <https://science.i-edu.uz/index.php/archiveJsapi/article/view/7661>.